

Filosofia instituutioiden välissä

DOI: 10.51809/TE.160991

CC BY-NC-ND 4.0

Barbara Cassin, Julie Clarini, Michèle Gendreau-Massaloux & Alain Patrick Olivier (toim.) *Une institution sans condition. Brève histoire du Collège international de philosophie*. Éditions MF, Paris 2024. 168 s.

Tuhat kaksisataa ihmistä rynni hänen sänkynsä viereen: selväksi tuli ettei filosofia ainakaan kuolisi yksin. Kahden päivän ajan Puvis de Chavannesin freskon alla Sorbonnen suuressa amfiteatterissa, jossa vielä uskottiin kevään 68 tuskin haalenneen laavan voimaan, filosofit yrittivät estää rikosta. Sil-lä jos filosofia kuolee, ”se ei ole luonnollinen kuolema”, päätyi Régis Debray sanomaan. (Vial 1979, kaikki käännökset kirjoittajan.)

Heinäkuun 20. päivän *Le Monde* raportoi päätöksellisesti tapahtumasta, joka muutamaa päivää aiemmin oli kuohuttanut pariisilaista yliopistolaismielä. Sorbonnen amfiin oli järjestetty kahdeksi päiväksi kokoontuminen, jolla oli mahtipontinen, vallankumouksen tapahtumiin viittaava nimi ”Filosofian (säätty)valtiopäivät”. Vuosi oli 1979. Muodollisesti kyse oli niinkin vaatimattomasta asiasta, että Ranskan päivänpolitiikassa oli jo useamman vuoden ajan väännetty toisen asteen ja yliopistojen opintosuunnitelmista. Keskusta-oikeistolaisen politiikan niin sanottu Habyn reformi pyrki uudistamaan ja virtaviivaistamaan koulutusta sekä linjaamaan uudelleen eri oppiaineille varattuja asemia. Yksi osa uudistuksesta koski filosofian asemaa koulutuksessa. Tämä sinänsä viattoman oloinen päivänpoliittinen operaatio kanavoi kuitenkin liikkeelle

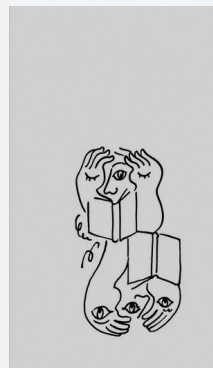
voimia, joissa oli kyse monesta muusta asiasta – eikä vähiten kevään 68 vielä kuumasta laavasta, kuten *Le Monde* raportissaan kuvasi.

Kokouksen koollekutsu jäseni tilanteen paljonpuhuvasti ja tavalla, jonka ajankohtaisuutta voi yhä tänäänkin pohtia. Yhtäältä kyse oli siitä, että filosofia, vähintäänkin sen nimi, on esillä kaikkialla:

Filosofian tarvetta ei koskaan ole tunnustettu näin elävänä, ajankohtaisena ja monipuolisena. Se on liikkeessä, ja kaikkialla se luo liikettä, niin Ranskassa kuin muuallakin maailmassa [...]. Filosofian aalto todella vyöryy päällemme: institutionaaliset muurit ja akateemiset kriteerit ylittään se ilmenee uusissa muodoissaan, sellaisilla yhteiskunnallisilla alueilla ja ikäluokissa, joiden ei vielä hetki sitten katsottu liittyvän siihen mitenkään. Merkit tästä aallosta näkyvät kirkkaina kaikkialla, kouluissa ja yliopistoissa, kaikentyyppisessä opetuksessa ylipäätään (teknisessä, kirjallisessa, tieteellisessä, juri-disessa, lääketieteellisessä jne.), mutta yhtä lailla jokapäiväisesti, julkaisutoiminnassa, lehdistössä, radiossa ja televisiossa, taiteellisissa käytännöissä ja perustavista yhteiskunnallisista asioista käytävissä keskusteluissa. (Derrida 1990, 271.)

Toisaalta tätä vasten yleiskokouksen kutsua motivoi päivänpoliittinen uhkakuva:

Tällaisen poikkeuksellisen nousukauden ja viral-lisen koulutuspolitiikan välinen kontrasti on kuitenkin kauhistuttava. Hallitus toteuttaa linjauksia, jotka väijäämättä tukahduttavat filosofisen opetuksen ja tutkimuksen. Jäljelle jää vetäytymistä ja

surkastumista. Jos annamme tämän tapahtua, filosofia olisi hyvin lähellä kuolemaansa. Mutta emme anna tämän tapahtua. (Derrida 1990, 271.)

Tässä hengessä on paljon kiinnostavaa ja se on toki tuttu monilla tavoilla, joilla se ilmenee yleisesti siinä mitä kutsutaan ranskalaiseksi nykyajatteluksi tai kevään 68 jälkeiseksi yhteiskunta-teoriaksi. Hengen institutionaalinen ulottuvuus on kuitenkin jäänyt suhteellisen hämäräksi asiaksi. Tiedossa ovat tietysti moninaiset koulukunnat, paradigmat ja yhteiskunnallisten liikkeiden taustalla vaikuttavat teoreettiset perusaksioomat ja linjaukset, mutta yllättävän vähän on tarkasteltu sitä, millaisiin institutionaalisiin hankkeisiin tämä henki konkreettisesti johti.

Tällaisia hankkeita on monia, mutta yksi pisimmälle viedyistä – ja kaikkein selkeimmän filosofiaa ainakin otsikkona koskeva – on Ranskassa 1980-luvun taitteessa syntynyt Collège International de Philosophie. Sen tarina alkaa kyseisestä mahtipontisesta yleiskokouksesta ja johdattaa syvälle filosofian yhteiskunnallisen paikan pohdintaan. Samalla se taustoittaa laajasti sitä, mitä Ranskassa yhteiskunnallisen ajattelun kentällä tapahtui, miten monet perinteet ja henkilöt kytkeytyvät noihin tapahtumiin. Kyse on myös riidoista, jakolinjoista, yrityksistä erottautua – sekä toimijoiden väliin suhteisiin että kiistatta todellisiin asioihin liittyvistä syistä. Oleellista kuitenkin on, että tämän instituution takana oli tarve pohtia nimenomaan ajattelun paikan institutionaalista muotoa: missä ajattelu tapahtuu, millainen paikka ajattelulle voisi olla ja mikä sen pitäisi olla.

Collège International de Philosophie eli CIPh täytti siis hiljattain 40 vuotta ja merkkipuoden tiimoilta – samalla jonkinasteisen alasajon hetkellä – julkaistiin pieni kirja, joka selvittelee Collègen syntyä ja olemusta. Teoksen ovat kirjoittaneet instituutiossa viime aikoina aktiivisesti toimineet Barbara Cassin, Julie Clarini, ja Michèle Gendreau-Massaloux sekä sitä nykyään johtava Alain Patrick Olivier. *Une institution sans condition: Brève histoire du Collège international de philosophie* (CIPh) on hieno kuvaus siitä, millaisena hetkenä tuo instituution tarve ja

momentti ilmaantui ja millaisten voimien risti-vedossa se syntyi.

Pieniä organisoitumisia: filosofian opetus ja julkisuus

Palavasta vastustuksesta huolimatta Habyn reformi toteutui, syntyi ”collège unique”, viime vuosikymmeninä tunnettu ranskalainen lukiota vastaava järjestely, mutta samalla syntyi paljon muuta. Siinä missä reformin tarkoituksena oli ”antaa teille autonomia opintojenne määrittelyssä” ja turvata ettei ”lukiostanne tule puoluetaste-lujen ja ideologisen propagandan paikka”, kuten ministeri René Haby (1974) julkisessa kirjeessään lukiolaisille kirjoitti, tällaiset kamppailut siirtyivät toisaalle, muihin instituutioihin. Kiinnostavaa onkin, mitä todella tapahtui ja millä tavalla nämä liikehännät ja organisoitumiset suhtautuvat niin sanotusti teoreettisiin kehityskulkuihin. Myöhemmät yleisesitykset keskittyivät usein teoreettisten yhteenliittymien ja erojen selvittelyyn tai henkilösuhteisiin, mutta aikanaan tapahtumia jäsennettiin ja kommentoitiin tiiviisti. (Ks. esimerkiksi *Radical Philosophy* -lehden raportti, Gordon & Rée 1977 sekä Fynsk 1978 ja Coombs 1978.)

Yksi edellä kuvattujen tapahtumien seurauksista oli moninaisten tutkimuksellisten ja kokeellisten yhteisöjen ja keskusten synty. Kevään 68 vaikutukset ranskalaiseen yhteiskunnallisen ajattelun kenttään liitetään tietysti usein Pariisin 8. yliopiston eli kuuluisan Vincennesin perustamiseen – sekin oli alun perin keskus, nimeltään Centre universitaire expérimental de Vincennes eli ”kokeellinen yliopistollinen keskus”. *Le Monden* jutun kuvaama kokous on kuitenkin osa hieman toisenlaista tapahtumaketjua: sitä kyllä motivoivat yhteiskunnallisista tilanteista kumpuavat voimat, muutosten ja kumousten tarve, mutta toiminta vaikutti alusta saakka jonkinlaiselta sukellukselta valtiollisiin tieteen, tutkimuksen ja koulutuksen instituutioihin, ei niinkään kumoukselta tai irtisanoutumiselta. Välitön kysymys onkin, mitä filosofit edellä kuvatussa tilanteessa oikein tekivät. Tai mitä filosofia ylipäätään tekee? Onko sen tapa

asemoitua ja asettua yhteiskuntaan järjestyksen ylläpitämistä, sen jostain kaukaa periytyvien perusoletusten puolustamista, tilan tekemistä, ideoiden avoimena pitämistä, niiden kirkastamista vai kokonaan joltain muuta?

Vincennesin kokeellinen yliopisto näyttäytyy usein tässä suhteessa yksinkertaisena menestystarinana – kaikista käänteistään, voitoistaan ja tappioistaan huolimatta. Käsillä olevassa teoksessa lainataan tunnettua Hamonin ja Rotmanin Génération-teossarjaa, jossa he kirjoittavat että ”Vincennes on ainoa paikka, jossa kevät 68 ei koskaan päättynyt” (CIPH 40). Kun asioita katsoo toisessa mittakaavassa, näkyviin tulee paljon pienipiirteisempiä asetelmia. Ranskan tieteellistä elämää 60-luvulta nykypäivään katsoessa voi päätyä hämmästelemään sen loputonta moninaisuutta, tapaa jolla erilaiset kamppailut yhteiskunnallisessa elämässä ottavat muotoja, joissa yhtä aikaa irtaannutaan etsimään uusia organisoitumisen ja instituutioiden muotoja ja samalla pidetään kiinni tieteen akateemisesta muodosta, sitä tulkitaan, kehitetään, murretaan, säädetään, väljennetään – sanavalinnat ovat tässä oleellisia. Jos jäljittää Vincennesin monumentaalisen instituution sijaan joidenkin pienempien ja jo kadonneiden instituutioiden kehityskulkuja, voi päästä alkuun siinä, mitä edellä kuvattujen tapahtumien kulusta pitäisi ajatella.

Voi vaikkapa katsoa sellaisia yhteisöjä kuin Centre de Recherche sur les Idéologies de la Révolte, joka 70-luvun lopusta lähtien kokosi muutaman vuoden ajan omaperäisen tutkimusotteen ja keskustelun koskien työväen elämän ja luokan historiaa ja löysi siitä näkökulman ajankohtaisiin debatteihin. Toinen kiinnostava esimerkki on Le Doctrinal de Sapience, joka puolestaan kanavoi tieteelliseen elämään kuuluvan opetuksen kysymyksiä radikaalista näkökulmasta. Molemmilla näistä yhteisöistä oli myös omat julkaisunsa, ensimmäisellä lehti nimeltä *Les Révoltes logiques* (1975–1981), jälkimmäisellä *Le Doctrinal de Sapience* (1975–1979). Yhteisöjen organisoitumisia seuraamalla saa myös kuvauksen tiettyjen henkilöiden asemoitumisesta: ensimmäisessä toimivat filosofit Jean Borreil ja Jacques Rancière sekä filosofi-poliitikko

Geneviève Fraisse, toisessa sellaisia myöhemmin Vincennesissä työskennelleitä kuten historian tutkijat Georges Navet, Patrice Vermeren sekä esimerkiksi filosofit Michele Le Doeuff ja Olivier Roy.

Collège international de philosophie läh- tökohtana oli siis tietynlainen pedagoginen ongelma: millä tavalla filosofian ja filosofisen tutkimisen paikka yhteiskunnassa liittyy koulutukseen, lapsista nuoriin ja aina yliopistoihin asti. Kysymykset syntyivät reaktiona Habyn reformiin, mutta reitti keväästä 68 yleiskokouksen kautta Collègeen ei ollut näin suora vaan välissä oli monta askelta. Jo keväästä 1974 alkaen oli ollut muodostumassa ryhmä, joka oli ottanut nimekseen Le Groupe de Recherches sur l’Enseignement Philosophique eli GREPH. Sen ajatuksena oli kokoontua keskustelemaan – ja kuten ensimmäisissä ryhmän dokumenteissa sanotaan, ”aivan varovasti ilmaisten myös tutki- maan” – kysymyksiä, jotka koskevat yliopistoissa tehtävän filosofian ja sen opettamisen luonnetta ja erityisiä ja ajankohtaisia kysymyksiä (CIPH 27).

Viime vuonna julkaistu kirja koostuu Julie Clarinin pitkästä tekstistä otsikolla ”Instituutio vailla ehtoja”, kahdesta lyhyemmästä johdattavasta ja summaavasta kirjoituksesta sekä liitteestä, joka kokoaa instituutiota koskevia tosi- asioita ja kirjallisuusviitteitä. Clarinin ajatuksena on selvittää Collègen olemista, sen lähtökohtia ja syntyä. Koska kyse on nimenomaan instituutiosta, sen perustaminen on kiinnostava tapahtumasarja: instituutio on jotain, joka asetetaan olemaan, sen logiikka on joltain muuta kuin spontaania tavalla, jossa jotain ilmaantuu ikään kuin itsestään – instituutio tehdään, rakennetaan, organisoidaan. Edellä kuvatut koulutuspoliittiset muutokset siis saivat aikaan liikkeen, joka etsi heti suhdettaan instituutioihin, niiden purkamiseen ja rakentamiseen. Nämä organisatoriset pyrkimykset kävivät yksiin GREPH:iin osallistuneiden yleisempien kiinnostusten kanssa: kysymys oli siitä, että filosofiaa ei haluttu konservoida mutta sen paikkaa ei myöskään haluttu yksinkertaisella tavalla menettää.

Tällaiset kysymykset eivät olleet puhtaasti reaktioita Habyn reformiin vaan osa ajankohtaisia

keskustelua ja ajattelua, jossa filosofian paikka oli jo kyseenalaistettu, käännetty esiin sen ideologisuus ja esitetty kysymys siitä, mitä muuta filosofia voisi olla, marxilaisena tai muuten. Tässä mielessä kyse oli 1900-luvun yhteiskunnallisen filosofian keskeisestä selvittelystä: mitä ajatella siitä, että filosofialle aiemmin asetettu asema tiedontuotannon kokonaisuudessa purkautui tai ainakin kyseenalaistui ja millä tavoin tämä kyseenalaistuminen kävi yksiin yleisemmän yhteiskunnallisen järjestyksen ja sen ajattelun murroksen kanssa? Ranskalaisessa kehyksessä on oleellista myös, että juuri 60–70-lukujen vaihteessa yhteiskunnallinen ajattelu ja sen suhde filosofiaan jäsenyi paljolti Althusserin kautta, erottautumisena hänen ajattelustaan, siitä tavasta jolla tiede ja filosofia asetui uudella tavalla ohjaamaan yhteiskunnallista järjestystä ja murroksia, taas kerran.

Tässä mielessä reaktio Habyn reformiin ei lähtenyt siitä, että filosofiaa pitäisi puolustaa: sen asema oli jo romahtanut ja hyvä niin. Tästä lähtökohdasta GREPH:in kirjallisissa ulostuloissa puhuttiin alusta lähtien siitä, että kysymys filosofian yhteiskunnallisesta paikasta säilyy siitä huolimatta, että sen asema jonkinlaisena ideaalisena, idealistisena ja porvarillisena tietona on kadonnut. Tämä tarkoitti tietynlaista filosofian kauan pystyssä olleen näyttämön purkamista ja sitten sen rakentamista uudelleen tästä tilanteesta käsin avautuvien kysymysten kautta. Tällaiset muotoilut kuulostavat dekonstruktiolta, Jacques Derridan ajattelulta vähintäänkin – ja sitä ne tietysti ovatkin.

Filosofien liikkeelle lähtemisen moottorina Derrida oli ajanut asiaa jo mainitun yleiskokouksen koollekutsujana. Yleiskokouksen ”valmistelevalle” työryhmässä oli mukana sellaisia nimiä kuin Gilles Deleuze, Jean-Luc Nancy, Philippe Lacoue-Labarthe ja Vladimir Jankélévitch, mutta Derridan nimiin työskentelyn ensimmäisiä julkisia tekstejä on laitettu ja niitä on julkaistu Derridan teosten osana. Sekä *Etats généraux de la Philosophie*:n että GREPH:in tekstit, koollekutsut ja julkiset dokumentit on julkaistu Derridan *Du droit à la philosophie* -teoksessa (Derrida 1990). Kun filosofien yleiskokous siis järjestettiin kesällä 1979, taustalla oli jo työskentely GREPH-ryhmänä.

Organisoituminen oli alkanut keväällä 1974, ja tämän ryhmän koollekutsusta saa hyvän kuvan siitä varovaisesta sävystä ja reflektiivisestä hengestä, jolla toiminta alkoi:

Esityö on osoittanut, että nyt on mahdollista ja tarpeellista järjestää tutkimushankkeita filosofian opetuksesta. Sekä kriittisen että käytännöllisen tutkimuksen pitäisi pyrkiä aluksi vastaamaan tiettyihin kysymyksiin. [...] GREPH olisi ennen kaikkea paikka, joka mahdollistaisi tällaisen keskustelun johdonmukaisen, kestävän ja relevantin järjestämisen. [...] Mitä opetus ylipäättään on? Mitä filosofian opettaminen tarkoittaa? Mitä on filosofian opettaminen? Miten opettaminen (pedagogisten, didaktisten, opillisten, kurinpidollisten jne. kysymysten kokonaisuutena) olisi olennaista filosofiselle toiminnalle? Miten tämä didaktis-filosofisen olennainen erottamattomuus muodostui ja erottui juuri tällaisena? Olisiko mahdollista, ja millä ehdoilla, hahmotella sen yleinen, kriittinen ja transformatiivinen historia? Nämä kysymykset ovat teoreettisesti hyvin yleisellä tasolla. Niitä on siksi kehitettävä eteenpäin. Tämä olisi juuri GREPH:n ensimmäinen tehtävä. (Derrida 1990, 146–147.)

Jos siis Derridan käsitteellinen työ jollain lailla oli ohjaamassa reaktiota Habyn reformin päivänpoliittiseen tilanteeseen, tapahtumien kulkua voi seurata tarinana siitä, mitä tapahtuu, kun teorian ja toiminnan välisen suhteen käsittää juuri Derridan tavalla. Erityisesti Derridan talven 1975–76 seminaarisarja *Theorie et pratique* -otsikolla (Derrida 2017) sijoittuu täsmälleen samaan ajankohtaan kuin hänen työnsä GREPH:in kimpussa ja käy läpi nimenomaan Althusseria ja aikansa marxilaisen ajattelun keskusteluja. Seminaari on äärimmäisen havainnollinen: se institutionaalinen työ, jota filosofit Ranskassa ovat tehneet, on jäänyt kummallisella – ehkä oireellisellakin – tavalla kätköön teoreettisen työn taakse vaikka samaan aikaan monet heidän ajatteluaan liikutta-neista kysymyksistä olivat nousseet nimenomaan instituutioista, niiden parissa toimimisesta. (Ks. Leitch 1986.)

Tällä tavalla se kehityskulku, joka johtaa Habyn reformin synnyttämästä GREPH-koollekutsusta,

filosofien yleiskokouksen kautta Collège international de Philosophie syntyy, on kiinnostava ja opettavainen havainnollistus siitä, mitä tietyllä tavalla ymmärretty filosofia voi saada aikaan. Ikään kuin vaatimattomasti ja viattomasti avattu tila kysymiselle voi todella saada aikaan liikettä ja synnyttää instituutioita. Tämän tarinan Cassinin, Clarinin ja muiden kirja kertoo hienosti läpi. Samalla voi kuitenkin pysähtyä katsomaan, millainen instituutio tästä syntyy. Mitä siinä tapahtuu, mitä se tekee ja millä tavalla se vastaa sitä mitä instituutio sanoo ja esittää tekevänsä?

Sininen raportti: päivänpolitiikka ja vastarinta

Kun Collège sitten alkoi syntyä, aika oli yhtäkkiä täysin toinen kuin koko 60- ja 70-luvun. Instituution synty liittyi siis siihen tietyllä tavalla uskomattomaan ”toiveunien toteutumiseen” – kuten Helene Cixous on sanonut – joka alkoi tapahtua, kun vasemmisto pitkän tauon jälkeen pääsi valtaan 80-luvun taitteessa. Kun François Mitterand tuli valituksi presidentiksi 1981, hän oli jo kampanjassaan osoittanut tukensa GREPH:in kamppailulle. Vaalivoiton jälkeen asioita alkoi tapahtua. GREPH:in työ oli saanut aikaan sen, että se mikä vielä hetki sitten oli pienen työryhmän vaatimatonta puuhailua yliopiston suojissa, tuli nyt vallassa olevan hallituksen asiaksi: Clarini kertoo tarinan niin, että maaliskuussa 1982 pääministeri Pierre Mauroy kutsui GREPH:in väen lounaalle, ja mukana oli Derridan lisäksi filosofi Jean-Pierre Faye. Lounaan tuloksena Derrida sitten sai toukokuussa 1982 tieteestä vastanneelta ministeri Jean-Pierre Chevènementiltä kirjeen, joka ehdotti, että Derrida ottaisi vastuun uuden instituution perustamisesta (CIPH 55).

Clarini kirjoittaa, että Derrida alkoi töihin ”kiireellä”. Yhdessä François Châtelet’n, Jean-Pierre Faye’n ja Dominique Lecourt’in kanssa he kirjoittivat muistion otsikolla *Le Rapport bleu. Les sources historiques et théoriques du Collège international de philosophie*, jonka he lähettivät sen tilanneelle ministeriölle jo syyskuussa 1982. Tämä ”Sininen raportti”, jota pidetään ikään kuin instituution linjapaperina ja perustamisasiakirjana,

koostui yhtäältä kirjoittajien muotoilemista lähtökohdista instituutiolle ja toisaalta vastauksista kesän aikana toteutettuun kyselyyn. Toiminta oli määrätietoista, sillä Collège löysi pian tilat Pariisin Latinalaiskorttelista valtiollisten instituutioiden keskeltä ja aloitti toimintansa jo tammiukuussa 1984. Tämä määrätietoisuus ei kuitenkaan seurannut siitä, että tarkoituksena olisi ollut lähteä täyttämään jotain tehtävää, päämäärää tai vastaamaan johonkin tarpeeseen. Raportti alkaa paljonpuhuvasti kysymyksillä:

Kun nyt siis ehdotamme *Collège de philosophie* perustamista, tarkoituksena ei ensisijaisesti ole korostaa tämän instituution kiinteää kytköstä siihen, mitä etukäteen uskomme voivamme määrittää sen filosofiseksi päämääräksi tai olemukseksi. Yhtäältä tarkoituksenamme on nimetä ajattelun paikka, jossa avautuisi filosofian kysymys: kysymys filosofisuuden merkityksestä tai määränpäästä, sen alkuperästä, tulevaisuudesta ja sen ehdoista. [...] Toisaalta tarkoituksenamme on affirmoida filosofia ja määritellä, mitä se voi olla ja mitä sen pitää tehdä yhteiskunnassamme juuri tänään suhteessa tiedon ja informaation uusiin muotoihin, tekniikan, kulttuurin, taiteiden, kielten, politiikan, lain, uskontojen, lääketieteiden, sotilaallisen vallan ja strategian tai poliisin jne. uusiin muotoihin. [...] Uuden tutkimuksen tekeminen, tieteiden välisiin liikkeisiin ja tiloihin mukaan meneminen ei tarkoita sitä, että oltaisiin näin asetettu ”tieteellisyyden” ja ”tieteellisen tutkimuksen” vakaiden käsitteiden varaan, pikemminkin päinvastoin. Mikä on näiden käsitteiden historiallinen merkitys ja tulevaisuus – tämä kysymys kaikkine erotteluineen on Collège de philosophie’n työlliställä. (Châtelet ym. 2019, 30–31.)

Ymmärrettävästi kaikki instituutiot, institutionaalisoimiset, institutionaalisuudet, ovat jotain, mitä on kaikin voimin purettu koko 1900-luvun jälkipuoliskon. Viimeistään kevät 68 tarkoitti yhteiskunnallisen elämän institutionaalisen muodon kyseenalaistumista – ja lisäksi sen järjestyksen kääntymistä, että nimenomaan tapahtumat osoittivat instituutioiden murenemisen väistämättömyyden. Tästä huolimatta Habyn reformin herättämän organisoitumisen päättäväisenä

tarkoituksena oli saada aikaan nimenomaan instituutio. Se tapahtumaketju, jota edellä hahmoteltiin, pitää siis sisällään myös ne aiemmat vaiheet, joissa Vincennesin yliopisto etsi omaa asemaansa aikansa yhteiskunnallisessa järjestyksessä – jossa filosofia oli hetken sellaisenkin nimen alla kuin ”Institut polytechnique de philosophie”.

Kysymys filosofisesta instituutiosta on siis hie-man erilainen kuin silloin jos tarkoituksena olisi rakentaa puitteita tieteen ja tutkimuksen tekemiselle yleensä. Jos hetkenkin hahmottelee suomalaista keskustelua siitä, mikä filosofian paikka yhteiskunnassa on, niin jotain tämän suuntaista voisi panna merkille: filosofia on tieteenala ja sitä tehdään muiden tieteiden tavoin instituutionaalisen yliopiston puitteissa; filosofiaa on kaikki ajattelu kirjallisuudessa, julkisessa tilassa, päivänpoliittisessa keskustelussa; filosofiaa on yrityselämään tai elämään yleensä liittyvä oman toiminnan reflektio, itsen kehittäminen, self help ja konsulttitoiminta; filosofia on kansallisen ja globaalin sivistyksen ydin, meidän kaikkien olemus ja velvollisuutena meidät rumentava tehtävä; filosofia tapahtuu julkisten intellektuellien erityisen kyvyn loisteessa; filosofia on liikettä siellä missä ihmisten halut, intohimot, ilot ja surut liikkuvat olipa sitten kyse kaduista, somesta tai medioista ylipäätään...

Kysymyksiin siitä, mikä filosofian paikka sitten on, tällainen lista ei siis vastaa, mutta ehkä kysymyksen konkreettista muotoa saa avattua sitä kautta, että katsoo niin sanottua ”yhteiskunnallista tarvetta”, siis sitä miten instituutio esittää itsensä suhteessa omaan tarpeellisuuteensa yhteiskunnassa. Näin CIPh:in perustavat jäsen-nyksetkin Clarinin mukaan tekevät. Tapa jolla filosofian paikka akateemisen muodon ulkopuolella muotoillaan, on jo kauan ollut jonkinlainen ”pajan” tai ”hautomon” ajatus. Jo nimensä pohjalta tällaiset toimijat ovat olleet tärkeä osa sitä millä tavalla tiede, tutkimus ja ajattelu ovat löytäneet paikkansa yhteiskunnassa. ”Public policy institute” on termi, jonka historiasta on keskusteltu paljon, mutta yksinkertaista siinä on se, että kyse on toiminnasta, jossa tuotetaan tietoa tarkoituksenaan vaikuttaa asioihin ja vastata yhteiskunnan tarpeisiin. Ranskaksi on sanottu, että *think*

tank on poliittisen suunnittelun tai ”insinöörititeen” instituutio, ”institut d’ingénierie politique”. Tällaisen paikan määrittelyn kanssa Sininen raportti juuri kamppailee.

Clarinin tekstiä lukiessa onkin hätkähdyttävää, kuinka huolellisesti Sinisen raportin teksti argumentoi sitä vastaan, että Collège määrittäisi tällaisen yhteiskunnallisen tarpeen kautta. Tämä ajatus rakentuu sitä kautta, että nimenomaan kyse on filosofisesta instituutiosta ja juuri sellaisena ajattelusta, sen ehdoista, joiden ”tulevaisuus, jopa seikkailu”, kuten raportti kärjistää, vaativat avointa tilaa. Raportti kuvaa, kuinka Collège pyrkii kyllä olemaan paikka tietyille kysymyksille, mutta vain paikka, ja kuinka sen ”työlistalla” oli aivan eksplisiittisiä kysymyksiä, mutta niiden ratkaiseminen puolestaan ei missään nimessä ollut uuden instituution tarkoituksena. Clarini tiivistää asian niin että Sinisen raportin mukaan uuden instituution ajatuksena on etsiä ja ”kokeilla” paikkoja, joiden puitteissa voisi yhdessä tutkia kysymyksiä, joille syntymäisillään oleva uusi yliopiston muoto ei enää tarjonnut tilaa (CIPh 55–56). Sen sijaan että näin ilmaantuisi uusi paradigma tai edes ohjelmajulistus, raportti pitää tarkasti huolen, että mitään tällaista tulkintaa ei ole mahdollista tehdä. Uusi instituutio määrittelee näin itsensä rajan, rajoille menemisen ja liikkeen kautta: sen voima on siinä, että se pyrkii lakkaamatta ”menemään systemaattisesti rajoilleen [...] tai vielä paremmin sanottuna siinä, että ei ole itsensä tasalla millään muulla lailla kuin siinä liikkeessä, joka vie sen rajoilleen” (CIPh 57). Siten Clarini summaa, että Collègen tarkoituksena on antaa paikka ajattelulle ”tutkimuksen rajoilla, olipa tutkimus tieteellistä tai filosofista” ja siten olla itse ”liikuttaja” (CIPh 58).

Näin käy ilmi, että filosofia ja käsitteellinen työ ei tämän instituution kohdalla ole vain teema tai tieteenala, jolle on tarkoituksena luoda puitteet, vaan osa tämän instituution rakentamista. Missä järjestyksessä Collège international de philosophien tarinaa nyt siis pitää ajatella? Oliko tarkoituksena reagoida päivänpoliittisiin muutoksiin, jotka uhkasivat viedä filosofisen työn tilan ja siten luoda uudelleen jotain menetettyä? Vai oliko tarkoituksena saada aikaan jotain

ennennäkemätöntä, luoda filosofisen työn paikka tilanteessa, jossa filosofian asema oli menetetty – olipa sitten kyse Habyn reformista, Althusserin yhteiskunnallisen ajattelun katastrofista tai laajemmasta historiallisesta kehityskulusta? Sinisen raportin argumentti vastaa molempiin kysymyksiin myöntävästi: ajatuksena on luoda instituutio kysymällä, mitä tehdä – lähtökohtanaan se, että toimintaan voi ryhtyä vain myöntämällä ensin tilanteen, jossa ollaan, tässä tapauksessa sekä päivänpoliittisen valtapelin koulutuspolitiikan alueella että yhteiskunnallisen järjestyksen, jossa filosofian asema purkautui pohjiaan myöten. Tarkoituksena on jättää jäljelle vain kysymys: mitä pitäisi tehdä, miten pitäisi toimia tilanteessa, jossa filosofian tai filosofisen työn otsikko yhä tuntuu kantavan mukanaan jotain voimaa, mutta vallitsevan tilanteen suhteen on selvää, että mitään paikkaa ei ole enää olemassa, eikä pidäkään olla.

Lopuksi: alut ja ristiriidat

Collègen perustamisesta ja toiminnan aloittamisesta tiedotettiin heinäkuussa 1983. Lehtijutuissa kerrottiin uudesta instituutiosta pitkälti Sinisen raportin termin: uuden organisaation tehtävänä on luoda filosofisen tutkimuksen paikka mutta se ei ole opetuskeskus sinänsä, eikä siellä anneta tutkintotodistusta. Se ”ei ole koulu eikä yliopisto vaan avoin tila, kokous- ja keskustelupaikka, jossa tutkijat, ajattelijat, tieteentekijät ja opettajat kaikkialta maailmasta voivat yhdessä tehdä filosofista tutkimusta” (Vial 1983). Avajaistilaisuus järjestettiin marraskuussa ja sen puheenvuoroissa kerrattiin Sinisen raportin aksioomia – ja hämmästyttävästi instituutio todella pääsi käyntiin perustusasiakirjojensa ilmeisestä käsitteellisyydestä ja kirjallisuudesta huolimatta. Toiminta alkoi heti kevästä 84 alkaen ja selväksi tuli, että periaatteellisen ja käsitteellisen työn lisäksi instituution praksiksen ja organisaation kanssa oli tehty paljon työtä.

Organisaatio ja toimintamuoto oli ensimmäisestä kevästä lähtien seuraavanlainen. Kyse oli opetuksesta, siis kaikille avoimista ja ilmaisista seminaarimuotoisista tapahtumista. Lukukauden

tai täyden lukuvuoden kestävät seminaarit järjestettiin sillä periaatteella, että kuka tahansa (tutkinnot, virat tai asemat eivät merkinneet) saattoi hakea sitä opettamaan ja tämä palkallinen tehtävä oli mahdollista uusia enintään kolme kertaa, siis kolmeksi lukuvuodeksi. Organisaatio oli muotoiltu niin että opetusta järjestämään valittiin 45 ohjelmajohtajaa (ensimmäisenä keväänä aluksi 15) ja tämän valinnan tekivät aina kulloinkin tässä tehtävässä toimineet – tässä siis Collègen ajatus kollegiaalisuudesta tarkoitti sitä, että valta oli opetusta järjestävillä itsellään. Valittu kollegio sitten valitsi keskuudestaan johtajan kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Ensimmäisten vuosien johtajat Derrida, Jean-François Lyotard ja Miguel Abensour olivat tehtävässään vuoden kukin.

Ensimmäisen kevään ohjelmaa katsomalla saa hyvän kuvan toiminnasta. Käynnissä olivat esimerkiksi seminaarit ”Feminiinisen ajattelu” (Geneviève Fraisse, Sarah Kofman, Hélène Cixous), ”Uudet teknologiat” (Claire Ambroselli, Félix Guattari, François Laruelle, Lyotard, Bernard Stiegler) ja seminaari otsikolla ”...filosofisuudet” (Françoise Carasso, Marie-Louise Mallet, Derrida, Rancière). Tässä kohdassa organisaatio oli jo rakennettu, ja se on säilynyt hyvin pitkälle samanlaisena näihin päiviin saakka. Seminaarien ohjelma vaihtuu ohjelmajohtajiensa mukana ja tällä tavalla toimii suunnitellulla tavalla: se tuo instituution piiriin ilmiöitä, kamppailuja ja kysymyksiä juuri siinä muodossa ja sillä tavalla paikantuneina kuin ne kunkin tutkijan mukana ovat.

Alku oli vauhdikas – seminaareja oli monta ja lisäksi järjestettiin suurempia kertaluonteisia tapahtumia. Clarini kuvaa instituution suosion ja aseman syntyneen nopeasti, koska alun organisoijien pedagogisen herätteen lisäksi se kytkeytyi myös muihin aikansa ilmiöihin. Clarini viittaa Françoise Proustin hienoon tekstiin, jossa hän muotoilee Collègen syntyneen ”kaksinkertaisesti vastarinnasta”, yhtäältä yliopiston konservatiivista ja tyhjää järjestystä vastaan, toisaalta sitä aikansa vallitsevaa ilmapiiriä tai ”doksaa” vastaan, jossa kävivät yhteen teknis-tieteellinen ajatus tieteen paikasta ja yleinen tendenssi puhua sivistyneen järjen ja vastuullisuuden äänellä

yhteiskunnan ja valtion yhteisestä hyvästä (Proust 1998). Tällä jälkimmäisellä ilmiöllä tarkoitettiin aikansa ”uusia filosofejia” kuten Alain Finkielkrautia ja Bernard-Henri Lévyä. Collègen toiminnassa kävivät siis yhteen nämä kaksi rintamaa. Sen kokoava voima antoi paikan ajattelulle ja yhteiskunnalliselle tutkimukselle – tavalla jota Sininen raportti käsitteellisesti pohjusti (CIPh 87).

Ensimmäisen rintaman suhteen instituutin toiminta vaikutti selkeältä: nimenomaan seminaarien muodossa se loi mahdollisuuden opettaa ja tutkia vapaampana yliopistoinstituution tukahduttavista ehdoista. Jälkimmäisen suhteen oli kuitenkin selvästi hankalampaa. Samalla kun Collègen seminaarit ja tapahtumat vaikuttivat jollain lailla yksinkertaisesti luovan mahdollisuuden tutkia, keskustella ja opettaa, instituution julkisuus etsi muotoaan. Yhtäältä niin sanottu julkinen keskustelu uusien filosofien tavalla ei kelpannut siksi että etsittiin ajattelua ilman ilmeistä populaaria muotoa – sen lainalaisuudet vangitsivat ajattelun nimenomaan yhteisen hyvän ja julkisen järjen käyttöön. Toisaalta ajattelun vieminen kaduille ja yhteiskunnallisiin kamppailuihin oli kyllä varmasti osa instituution ajatusta toimimisesta liikuttajana ja kohtaamisten, erojen ja törmäysten paikkana, mutta tämä johti heti vaikeuksiin instituution sisällä – lopputuloksena oli ristiriitoja ja riitoja, joiden vaikutukset eivät olleet harmittomia.

Aluksi pyrkimys ajatella filosofian julkista paikkaa oli kova. Kun Ranskan mittakaavassa valtavilla Creusot'ssa sijaitsevilla metalliteollisuuden tehtailloilla oli niiden alasajon uhan alla lakkoja ja levottomuuksia, joukko tutkijoita lähti loka-kuussa 1984 Collègen nimissä paikalle joukolla, jota varten varattiin Clarinin mukaan kokonainen junavaunu (CIPh 89). Kokoontumisissa työläisten kanssa ja edessä pidettiin puheita, joissa vakuutettiin, että uusi Collège voi toimia näissäkin tilanteissa. ”Collègen on tehtävä osansa kansan emansipaatiota ja proletaaria kasvatusta koskevien kysymysten tutkimisessa [...] ja osallistuttava niiden työstämiseen. [...] Meidän on kaikin voimin vastustettava niitä tapoja, joilla näitä kysymyksiä marginalisoidaan, hämärretään

ja tukahdutetaan”, sanoi Derrida puheenvuorosaan (1990, 525). Näissä ensimmäisten kuukausien ja varsinkin alkua edeltävinä aikoina käydyissä Collègen keskusteluissa ajatus populaariudesta, niin sanotusti ”kadusta”, oli paljon esillä ja kysymyksenasettelultaan avoin. Keskusteluissa oli mukana väkeä, jolle käsitteellisen työn emansipatorinen taso oli tuttu ja keskeinen – lähinnä kyse oli sellaisista kuin Jacques Rancière ja Jean Borreil.

Tässä työssä syntyneet tekstit, esimerkiksi Borreilin toimittama *Les sauvages dans la cité* (1985), ovat hienoja kuvauksia ajattelusta, joka Collègen alkuvaiheisiin liittyi. Tätä kautta saa kuitenkin myös käsityksen Collègen sisäisestä ristivedosta, jolla hyvin pian alkuvuosien jälkeen oli vaikutuksensa siihen, mihin suuntaan instituutio kehittyi. Vastakkain oli kaksi käsitystä populaariudesta – siis filosofian julkisuudesta, avoimuudesta ja paikasta – ja yksinkertaisesti ja kaavamaisesti muotoillen asetelma syntyi itse asiassa ehkä juuri siitä, minkä vuoksi Collègen työssä ylipäätään haluttiin pitää kiinni filosofian nimestä. Yhtäältä tämä nimittäin tarkoitti sitoutumista jollain minimaalisella tavalla filosofian ytimeen, siihen että vaikka filosofian kaikista yhteiskunnallisista, institutionaalisista ja dogmaattisista määrityksistä luovuttaisiinkin, jäljelle jää jotain perustavaa, tietty lähtökohta, josta ei voi luopua kadottamatta ”filosofisuutta”, sitä määritelmää, jota Collègenkin perustavat tekstit jankkaavat: tilaa joka antaa käsitteille, käsitteellisyydelle tietyn transsendentaalisen paikan, kaiken purkutyön jälkeen – tosin niin että transsendentaalisuudesta tulee vain ”jollain lailla” transsendentaalista, jollain lailla erotettua, ”kvasi-transsendentaalista”, kuten Derrida tästä puhui. Toisaalta filosofia ja filosofisuus – kuten monet muut ovat näyttäneet – voi aivan hyvin tarkoittaa myös jotain muuta, vaikkapa käsitteiden luomista, käsitteiden seikkailua.

Tästä ristivedosta voi jo päätellä, että Collègen alkuvaiheissa sitä ohjasi tiukasti Derridan oma ajattelu, hänen teoreettinen työnsä ja käsityksensä siitä, mihin suuntaan filosofista instituutiota pitäisi rakentaa. Ohimennen voi sanoa, että Derridan myöhemmin, vielä 2000-luvullakin,

esittämät ajatukset yliopistosta muistuttavat monella tapaa sitä, mitä hän Collègen perustamisen aikaan etsi tästä uudesta filosofisesta instituutiosta. Derridan tulkinta siitä mitä ajattelun paikka ja tieteellisen tutkimuksen rajat ja välitilat tarkoittivat, tulkinta tästä avoimuudesta, oli taipuvainen kääntyä kohti puhtautta – Derridan itsensä kaikista varauksista ja vastustuksista huolimatta. Tämä kova linja takasi kyllä sen, että Collège syntyi avoimena ja sen piiriin sopi hyvin monenlaisia ajatuksia, intressejä ja pyrkimyksiä. Toiminnan käynnistyttyä – eli filosofisen instituution käytännössä – tällainen linja sai aikaan sen, että Derridasta tuli toimijana hankalan keskeinen.

Syntyi sarja kriisejä, joista ensimmäisen seurauksena Jean-Pierre Faye poistui toiminnasta tai ulosuljettiin siitä. Aluksi Fayen kritiikki koski yksinkertaisemmin toimintatapoja ja muun muassa sitä, että hän ylipäättään koki Derridan omineen Collègen ajatuksen, joka alun perin todella oli Fayen. Myöhemmin Fayesta tuli keskeinen henkilö siinä laajemmassa debatissa, joka koski saksalaisen fenomenologian ja erityisesti Martin Heideggerin ajattelun kytkentöjä kansallissosialismiin. Vielä 2000-luvullakin Faye – ja sen jälkeen hänen poikansa Emmanuel Faye – kirjoitti katkeria puheenvuoroja ja teoksia siitä, miten Derrida oli maahantuomassa Heideggeria Ranskaan ja että itse asiassa koko Collègen luonteen ja vähintäänkin sen muodon, jonka se Derridan vaikutuksesta otti, voi nähdä heideggerilaisena. Hyvin pian Collègen toiminta myös ohjautui tiukemmin akateemiseen suuntaan, jolloin toiminnasta erkani muitakin. Esimerkiksi Félix Guattari lähti; samoin teki Isabelle Stengers, jonka kerrotaan myöhemmin tuhahtaneen, että Derridalle ei ollut olemassa ”paljonkaan mitään muuta kuin hänen oma ajattelunsa” ja että ”ei sellaiseen maineeseen voi nousta ilman että osaa tehdä kaiken maailman likaisia temppuja”. Samoin Alain Badiou hämmästeli vielä 90-luvun alussa julkisesti sitä, miten Derridan nimi voi hallita Collègen piirissä käytyjä keskusteluja niin voimakkaasti (CIPh 90–91).

Instituution maine kasvoi, ei pelkästään semi-naariensa ansiosta, vaan siksi että se onnistui

järjestämään massiivisia ja tunnetuiksi tulleita suuria kollokvioita, esimerkiksi ”Heidegger: questions ouvertes” (1987), ”Georges Canguilhem, philosophe, historien des sciences” (1990) ja ”Lacan avec les philosophes” (1991). Nämä tapahtumat olivat luonnollisesti menestystarinoita siksi että niihin liittyvät julkaisutkin ovat eräänlaisia keskustelun merkkipaaluja. Esimerkiksi Lacan-kollokvio oli tärkeä kohta siinä kehityksessä, jossa psykoanalyysin perinne ja filosofia törmäsivät ja löysivät toisensa uudella tavalla. Badiou tosin näki nimenomaan tämän Lacan-kollokvion kohdalla ongelmallisena sen, mitä Derrida Collègessä teki: oli nimittäin kuin olisi ilmaantunut ”derridalainen psykoanalyysi”, hän kirjoitti. Clarini kirjoittaa näistä ristiriidoista hämmentävän vähän, Jean Pierre Fayen kanssa käydyn debatin kohdalla hän ei mainitse kiistan teemoista mitään, sen sijaan vain että Derrida ”uupui” (CIPh 81).

Collègen 30-vuotisjuhlissa vuonna 2014 kiisteltiin yhä Heideggerista, paikalla olivat sekä Faye että hänen rinnallaan kamppaileva poikansa, mutta mukana oli myös paljon muita teemoja (ks. Aeschmann 2013). Jos instituution luonteesta tekee päätelmiä sen tuotosten kautta niin tuolloinen juhlaulkaisu *Intersections* (Potte-Bonneville 2013) jäsentyi erilaisten kysymysten ja Collègea sen historian aikana motivoineiden teemojen, kuten politiikan, taiteen ja kääntämisen, ympärille. Kymmenen vuotta myöhemmin, tässä käsillä olevassa julkaisussa siis, puhutaan vain instituution menneisyydestä. Jo mainitussa tekstissään Françoise Proust selvittelee Collègen viittätoista ensimmäistä vuotta ja jäsentää sen tulevaisuutta kolmen riskin kautta. Proustin mielessä on kolme uhkaa instituutiolle: akatemisoituminen, media-lisoituminen, epäkollegiaalisuus (Proust 1998, 118). Hyvä kysymys onkin, missä määrin nämä uhat olivat jo tuohon mennessä itse asiassa toteutuneet: yhtäältä nimittäin on selvää, että Collègen kaikkein aktiivisimmat vuodet olivat jo tuolloin takana, ja myös sen institutionaalinen asema oli muuttumassa. Toisaalta tällaisen instituution kohdalla voi myös ajatella, että se tuottaa – siis oli jo tuottanut – oman vaikutuksensa ja häipyä siinä kohtaa, kun sitä ei enää tarvita.

2010-luvulla Collègella oli johtajanaan filosofi Mathieu Potte-Bonneville, jonka aikana instituutio muuttui tavalla, joka muistutti liikettä jälkimmäiseen suuntaan. Collègen rahoitus nimittäin muuttui vuonna 2014 niin ettei se enää ollut itsenäinen vaan siitä muodostui jonkinlainen monien kulttuuri-instituutioiden ja yliopistojen yhteinen, niiden rajat ylittävä mutta kuitenkin niiden varassa toimiva organisaatio. Jotkut näkivät tämän käänteen merkinneen instituution loppua, Potte-Bonneville itse ajatteli, että sen ajatus pikemminkin jatkoi elämäänsä uudessa yhteiskunnalliseen tilanteeseen paremmin sopivassa muodossa. Ehkä onkin paikallaan vähintäänkin kokeilla ajatusta siitä että tällainen filosofisen instituution tehtävä on nykyään levinnyt muihin yhteiskunnallisiin paikkoihin – Potte-Bonneville

itse siirtyi kautensa jälkeen Centre Pompidoun ja Institut françaisin töihin. Voisi myös päätellä että vastaavat kulttuuri- ja taideinstituutiot, miksei myös tiedettä ja taidetta rahoittavat säätiöt, ovat nykyään jollain lailla Collègen tapaisia riSTEYSTEN, kohtaamisten ja keskustelujen paikkoja. Tässä käsillä olevan kirjan hengessä on kuitenkin kiinnostavaa vähintäänkin kysyä, millä tavalla instituution ytimenä ja otsikkona oleva filosofia tekee siitä voimakkaan omalla tavallaan. Jos instituution ajatuksena oli asettaa tämä ydin, eli ”käsitteellinen työ alttiiksi tieteiden, tekniikan ja taiteiden häiriölle” (CIPH 78), niin millä tavalla näin syntynyt instituutio eroaa siitä, että ytimenä on vaikkapa taide-, kasvatus- tai kulttuuri-instituutio? ■

KIRJALLISUUS

- Aeschmann, Eric (2013) "Pour les 30 ans du Collège de philo... Heidegger s'invite à la fête". *Nouvel Observatoire* 29.7.2013.
- Châtelet, François, Derrida, Jacques, Faye, Jean-Pierre & Lecourt, Dominique (2019) *Le Rapport bleu. Les sources historiques et théoriques du Collège international de philosophie*. Presses universitaires de Paris, Nanterre.
- Coombs, Fred S. (1978) "The Politics of Educational Change in France". *Comparative Education Review* 22:3, 480–503.
- Derrida, Jacques (1990) *Du droit à la philosophie*. Galilée, Paris.
- Derrida, Jacques (2017) *Théorie et pratique (Cours de l'ENS-Ulm 1975–1976)*. Galilée, Paris.
- Fynsk, Christopher (1978) "Legacies of May: On the Work of Le Doctrinal de Sapience". *MLN* 93:5, 963–971.
- Gordon, Colin & Rée, Jonathan (1977) "Commentary: The Philosopher in the Classroom. A Report from France". *Radical Philosophy* 16, 2–9.
- Haby, René (1974) "Le progrès ne consiste pas à ouvrir les portes à l'endoctrinement et à la manipulation" écrit le ministre de l'éducation dans une lettre aux lycéens. *Le Monde* 16.11.1974.
- Leitch, Vincent B. (1986) "Research and Education at the Crossroads: A Report on the Collège International de Philosophie". *SubStance* 15:2, 101–114.
- Potte-Bonneville, Mathieu (toim.) (2013) *Intersections: 30e anniversaire du Collège international de philosophie*. Collège international de philosophie, Paris.
- Proust, Françoise (1998) "Débattre ou résister?" *Lignes* 35, 106–120.
- Vial, Charles (1979) "Il n'y a pas de démocratie sans philosophie". *Le Monde* 20.7.1979.
- Vial, Charles (1983) "Création d'un Collège international de philosophie". *Le Monde* 21.7.1983.